

*Kókai-Nagy Viktor*¹:

A megbékélés fogalma Pálnál

Abstract. Reconciliation in the Pauline Epistles.

In my article, I deal with the concept of reconciliation in the Pauline Epistles. What does reconciliation mean? The issue becomes particularly important in German theology, because of the concordant relationship between reconciliation (*Versöhnung*) and atonement (*Sühne*). I would like to discuss the problem in three points. First, reconciliation as a cult category – the relationship between *dialkatalage* and *ilasterion*. Second, reconciliation as an expression of Hellenistic life – reconciliation as a profane, political category with a Christian content at Paul. And finally, is there a consensus between the two opinions?

Keywords: Pauline theology, reconciliation, atonement, Christology

1. A fogalmak tisztázása

A „megbékélés” kifejezés több görög szóval is visszaadható: καταλλάσσω; καταλλαγή, jelentése „kicsérélni, átváltani” (az ἀλλάσσω gyökből: (fel)cserél, (meg)változtat – pl. ApCsel 6,14; Róm 1,23; 1Kor 15,51k). A szógyököt többek között Hérodotosz, Xenophón és Platón a jelentésében azonos διαλλάγ⁻² kifejezés mellett átvitt értelemben használja: az

¹ Egyetemi docens a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Ó- és Újszövetségi Tudományok Tanszékén, és a Selye János Egyetemen. E-mail: kokainagy.viktor@drhe.hu

² A διαλλάσσομαι arra vonatkozik, hogy a békesség kedvéért az ellenséges, gonosz érzéseket a felebaráttal szemben felváltsa a béke állapota, csak a Mt 5,24-ben találkozunk ezzel a szóval – lásd BALÁZS Károly: *διαλλάσσομαι*, in: Uő.: *Újszövetségi szótár*, Logos Kiadó, Budapest, 1998.

ellenségeskedés, harag vagy háború „felcserélése” a barátságra, szeretetre, békére. A megbékélés az emberek közötti kapcsolatra vagy a politika területére vonatkozott.³ Az ige és a főnév is arra a helyzetre vonatkozik, amikor két, egymással szemben álló személy vagy csoport kibékülnek, békét kötnek egymással, amely megbékélés személyes odafordulást és döntést igényel.⁴ Ha a καταλλάσσω kifejezés előfordulásaira tekintünk, megállapítható, hogy a szócsoport az Újszövetségben csak a *corpus paulinum*ban jelenik meg (hat alkalommal), és ebből csupán egy vonatkozik egyértelműen az emberek közötti kapcsolatra, az 1Kor 7,11-ben. A többi helyen az Isten és emberek közötti kapcsolatra utal (igeként: Róm 5,11; 11,15; 2Kor 5,18.19; főnévként: Róm 5,10 (2x); 1Kor 7,11; 2Kor 5,18.19.20.). Említésre méltó továbbá, hogy az ige kettős prepozícióval (ἀποκαταλλάσσω) csak keresztény iratokban, mégpedig a deuteropáli Efezusi és a Kolossé levelekben jelenik meg (Kol 1,20.22; Ef 2,16). Közös mindegyik szövegben, hogy nagy valószínűséggel valamilyen módon a keresztséghez köthetőek, amikor a hívő élete gyökeresen megváltozik.⁵

Ettől a szócsoporttól meg kell különböztetnünk az ειρην- szótövet. Ami jelentésében ugyan rokonságban áll a δια- és καταλλάσσω kifejezésekkel, de attól eltérően egy *állapotot* jelöl: békében lenni; békésen élni; béke, békesség.⁶ A béke átfogó értelemben a héber *shalom* kifejezésre utal az ember Istenhez fűződő kapcsolatában (pl. Róm 5,1; 1Kor 14,33a), éppen úgy, mint az emberek közötti kapcsolatban (vö. 1Kor 7,15; 16,11; Gal 5,22).⁷ De van közöttük egy említésre méltó különbség: a *shalom* alapvetően az ember jó közérzetére, jólétére, elsődlegesen anyagi helyzetére,⁸ a görög εἰρήνη viszont a nyugalomra vonatkozik, a háború hiányára.

³ Vö. Helmut MERKEL: *καταλλάσσω*, in: Horst BLATZ – Gerhard SCHNEIDER (szerk.): *EWNT* (2), Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1981. 644–650. 645; lásd továbbá Cilliers BREYTENBACH: *Versöhnung, Stellvertretung und Sühne*, in: NTS, 39. évf., 1993. 59–79. 60.

⁴ Lásd ehhez BREYTENBACH: *Versöhnung*, 61k.

⁵ Jürgen BECKER: *Die neutestamentliche Rede von Sühnetod Jesu*, in: ZThK, Beiheft 8, 1990. 29–49. 40k.

⁶ Ld. BALÁZS: *Újszövetségi szótár*.

⁷ Andreas LINDEMANN: *Der erste Korintherbrief*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000. 28.

⁸ Vö. PECSUK Ottó: *Pál és a rómaiak*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 253.

Ami pedig a *ἱλασ-* szócsoportot illeti, abban a bűnhődés/engesztelés mint kultikus cselekedet jelenik meg,⁹ és csak egészen ritkán találkozunk azzal az Újszövetségben: *ἱλασμός* – 1Jn 2,2; 4,10; *ἱλαστήριον* – Róm 3,25; Zsid 8,12; *ἱλάσκομαι* – Lk 18,13; Zsid 2,17. Meglehetősen nehéz a kifejezés pontos fordítása. Az biztosan kijelenthető, hogy a kultuszhoz kötődik, és éppen úgy jelenthet vezeklést, bűnbánatot, bűnhődést, mint ahogy vonatkozhat a kultikus cselekedet helyére: a feloldozás helye, illetve a megbékélés helye.¹⁰ Az Ószövetségben az engesztelő áldozat a pap kézrátétele által azonosul a néppel, elhordozva és ezzel elhárítva a bűnös tettekért járó büntetést.¹¹ A *Septuagintá*-ban a frigyláda tetejét fordítják *ἱλαστήριον*-nak, aminek különösen az engesztelés napján volt jelentősége a kultusz gyakorlásában.¹² Ha az újszövetségi megjelenéseket vesszük alapul, akkor egyfajta polemikus jelentéstartalom is kapcsolódik hozzá, hiszen a bűnhődés helye immáron nem a Templom, hanem a kereszt lesz; a frigyláda elrejtettsége, valamint az évenkénti engesztelő áldozat pedig elveszíti jelentőségét, mivel Krisztus halálának nyilvános, egyszeri volta válik igazán hangsúlyossá.¹³

⁹ Lásd ehhez A. Weiß cikkét (Alexander WEISS: *Christus Jesus als Weihgeschenk oder Sühnemeal?*, in: ZNW, 105. évf., 2014. 294–302.), amelyben S. Schreiber téziséét tárgyalja, és eredményeit három pontban foglalja össze (301). Számunkra most különösen a harmadik pont lényeges: „*Ha a Róm 3,25-ben a hilasterion kifejezést nem a bibliai-teológiai összefüggéséből, ill. zsidó kontextusából kívánjuk levezetni, ahogyan Schreiber, hanem elsősorban a görög-pogány kontextusából, akkor ott, ahol a jelentése teljes bizonyossággal megállapítható bűnbánati lakomát (Sühnemeal) jelent.*”

¹⁰ Lásd ehhez Rohintan K. MODY: *Penal Substitutionary Atonement by Paul. An Exegetical Study of Romans 3:25-26.*, in: Derek TIDBALL – David HILBORN – Justin THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2009. 115–135. 124–127.

¹¹ Ez a tradicionális-papi felfogás a bűnbánatról/bűnhődésről számos variációban megjelent a korai zsidóságban, hiszen az áldozati állat helyére kerülhettek a jó cselekedetek, a böjt és a kegyesség gyakorlása is – BECKER: *Die neutestamentliche Rede*, 41.

¹² Lásd ehhez Ulrich WILCKENS: *Der Brief an die Römer (Röm 1-5)*, Benzinger–Neukirchener, Zürich–Einsiedeln–Köln–Neukirchen-Vluyn, 1978. 190k.

¹³ Udo SCHNELLE: *Paulus, Leben und Denken*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2003. 508. A kultusz és Krisztus áldozatának különbsége a legkarakteresebben majd a *Zsidókhöz írt levélben* kerül kidolgozásra – vö. Udo SCHNELLE: *Theologie des Neuen Testaments*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016³. 619k.

2. Mire gondol Pál, amikor megbékélésről beszél?

Áttekintve a szakirodalmat, alapvetően két elképzeléssel találkozunk arra vonatkozóan, hogy a kifejezés tartalma, annak páli használta miből vezethető le. Az első szerint háttérben a kultuszt, a másik szerint a közéletet kell keresnünk.

2.1. A megbékélés mint a kultusból vett kifejezés

Az első álláspont szerint, noha a görög forrásokban a kifejezés kultuszhoz köthető alkalmazása szinte teljesen hiányzik, ennek ellenére Pál terminológiailag ehhez a nyelvezethez, mégpedig az antik zsidóság kultikus nyelvhasználatához kapcsolódna, miközben a kifejezés tartalmában nem áll összefüggésben a korabeli zsidóság nézeteivel.¹⁴ Ennek képviselői úgy vélik, Isten saját elhatározásából a vele ellenségeskedésbe zárkozott, bűnös embert megbékéltette magával, és a megbékélés tulajdonképpen kiengesztelődés volt. „A »csere« eseményében az Isten által betöltött engesztelés és az általa munkált megbékélés elválaszthatatlanul összetartoznak. [...] Megbékélés és engesztelés [...] összetartozó részei ugyanannak a történéseknek, a kereszt eseményének.”¹⁵ A megbékélés maga pedig két részből áll: szóból és tettből.¹⁶ A megbékélés cselekedete abban nyilvánult meg, hogy Isten, amikor a bűntelen Jézust azonossá teszi a bűnösökkel, a bűnnel,¹⁷ akkor megbékélteti magával az egész embervilágot, és Jézus halála és feltámadása által megnyitja az utat saját magához (2Kor 5,18a.19a.21). A tettel együtt azonban a megbékélés szava is élővé vált, ami nem más, mint az evangélium.¹⁸ Ennek az evangéliumnak a hirdetése a békéltetés szolgálata (2Kor 5,18b). A Róm 5,1–11-ben a megigazítás és a megbékélés jelennek meg egymás

¹⁴ Otfried HOFIUS: *Versöhnung*, in: TRE (35), Walter de Gruyter, Berlin–New York. 18–22. 19.

¹⁵ „In Ereignis des ‚Tausches‘ gehören die von Gott gewährte *Sühne* und die von ihm gewirkte *Versöhnung* untrennbar zusammen. [...] Versöhnung und Sühne sind [...] die zwei zusammengehörigen Seiten *ein und derselben Sache* – der Sache des Kreuzesgeschehens.“ – Otfried HOFIUS: *Erwägungen zur Gestalt und Herkunft des paulinischen Versöhnungslehre*, in: ZThK, 77. évf., 1980. 186–199. 190.

¹⁶ HOFIUS: *Erwägungen*, 187k.

¹⁷ Vö. Denis Edward Hugh WHITELEY: *St. Paul's Thought on the Atonement*, in: JThS, 8. évf., 1957. 240–255. 245k.

¹⁸ Vö. HOFIUS: *Versöhnung*, 18. Ld. továbbá UÖ.: *Erwägungen*, 191k.

mellett. A Krisztus engesztelő halálában megtörtént megigazítás/megbékélés a bizonyíték Isten szeretetére az istentelenek iránt (Róm 5,6kk).¹⁹ A megbékélés tette és szava bonyolult összefüggéséhez a legközelebbi párhuzamot az Ézs 52,13–53,12 és az Ézs 52,6–10 egymásmellettisége, és mégis együttállása kínálja.²⁰

Ennek a modellnek egy variánsát képviseli az a nézet, amely a szócsoportot a $\lambda\alpha\sigma$ -szótővel összefüggésben kívánja értelmezni.²¹ Az érvek négy pontban foglalhatóak össze.²² A nézet képviselői szerint, a $\lambda\alpha\sigma$ -szótő úgy a (1) biblián kívüli forrásokban, mint (2) a *Septuagintában* (pl. 4Móz 25,4; az 1Krn 28,11-ben a *bet hakaporet* magát a szentek szentjét jelöli) megbékélést jelent. (3) A Róm 1,18–3,20-ban megjelenő, Isten haragjáról és ítéletéről szóló okfejtés, valamint az ehhez kapcsolódó magyarázat (Róm 3,24k) Krisztus helyettes szerepéről a bűneinkért és az utalás Krisztus vérére (Róm 5,25) valószínűvé teszik, hogy Pál itt a megbékélésre gondol, hiszen (4) a tanítás háttérében a *jom-kippur* (3Móz 16) kell feltételeznünk.²³ Ezesetben tehát egy kultikus értelmezéssel van dolgunk, amelyet ennek képviselői az ószövetségi, illetve az antik zsidóság szóhasználatából vélnek levezethetőnek. Ez azt jelenti, hogy Pál megbékélésről szóló tanítása a zsidó gyakorlat logikáját követi: Isten haragját kultikus cselekedetekkel (különösen bűnbánattal és imádsággal) lehet elhárítani, melyek hatására Isten megbékél az emberrel, illetve „hagyja”

¹⁹ HOFIUS: *Versöhnung*, 19.

²⁰ Ld. uo. A részletes kifejtéshez lásd UŐ.: *Erwägungen*, 196–199. Természetesen nem kérdés, hogy a szenvedő szolgáról szóló ének nagyon fontossá vált a Krisztus-esemény értelmezésében (Mk 9,12.31; 10,33.45; 14,24; Mt 8,17; Lk 22,37; ApCsel 8,32f.; 1Pt 2,22–25). És már Pál is utal erre a hagyományra (az 1Kor 15,3; 2Kor 5,21, valamint a Róm 4,25; 10,16; 15,21-ben is – lásd ehhez Sue GROOM: *Why Did Christ Die? An Exegesis of Isaiah 52:13-53:12*, in: TIDBALL –HILBORN–THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, 103k. De „az Ézs 53-ban sem a bűnök eltörléséről, sem az engesztelésről nincs szó. A bűn terhe nem szűnik meg, csupán egy másik személyre tevődik át, ami a gyógyulás folyamatának tekinthető azok számára, akiknek valójában ezt a terhet hordoznia kellene” – Thomas NAUMANN: *Der leidende Gottesknecht als Erinnerungsfigur zur Bearbeitung katastrophaler Erfahrungen – eine Betrachtung zu Jes 52,13-53,12*, in: Michael BEINTKER – FAZAKAS Sándor (szerk.): *Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergebung*. Studia Theologica Debrecinensis (Sonderheft), Debrecen, 2012. 79–102. 91.

²¹ A megbékélés tette és az ehhez tartozó hagyomány gyakorta kapcsolódott az Ézs 53-hoz, mint annak magyarázata – lásd ehhez GROOM: *Why Did Christ Die?*, 102k.

²² Lásd MODY: *Penal Substitutionary Atonement*, 125–127.

²³ Wilckens megjegyzi, hogy mivel a 3Móz 16 központi helyet foglalt el a zsidó hagyományban, ezért a diaszpórában is ismert volt és a zsinagógával kapcsolatba kerülő pogányok számára is egyértelmű volt az utalás (ld. WILCKENS: *Der Brief an die Römer*, 191).

magát megbékíteni. A tézis egyetlen támasztékát a Róm 3,21–26 jelenti, mivel – ahogyan fentebb utaltunk már rá – ez az egyetlen olyan hely, ahol a ἱλαστήριον kifejezés előfordul Pálnál.²⁴ Michael Wolter szerint itt Jézus halálát kell ἱλαστήριον-ként értenünk, amit Isten helyezett el, hogy ezáltal a bűnösöket megszabadítsa bűneiktől.²⁵ De valósággá ez csak abban az esetben válik, ha hit által valóságot tulajdonítunk annak. Vagyis csak a hit teszi Jézus halálát az Isten által odahelyezett ἱλαστήριον-ná, hiszen csak a hit képes egy eseményt Isten cselekedeteként felfogni.²⁶ Wolter úgy véli, Pálnál három formáját különböztethetjük meg a Jézus értünk hozott áldozatáról szóló beszédnek.²⁷ A leggyakrabban ehhez az ὑπέρ (-ért) prepozíció kapcsolódik (Róm 5,6.8; 14,15; 8,32; 2Kor 5,14.15.21; Gal 2,20; 3,13; 1Thessz 5,10). Ennek a formának az eredetét a hellenista környezetben kell keresnünk. Alapját pedig az a gondolat adja, amikor egy ember másokért hal meg (vö. 4Makk 17,22²⁸), hogy ezzel megmentse őket a haláltól, vagy eltérítse,

²⁴ A ἱλαστήριον kifejezéshez lásd Michael WOLTER: *Paulus, Ein Grundriss seiner Theologie*, Neukirchener Verlag, Neukirchen, 2011. 107k.: „Amikor a láda tetejét ἱλαστήριον-nak nevezik a Septuagintában, akkor ez egy funkció – metafora, amikor egy tárgy megnevezését annak feladata, funkciója felől határozzák meg, ami ebben az esetben a bűnök eltörlése volt. [...] Pál viszont ezzel (a Róm 3,25-ben) nem egy konkrét tárgyat, hanem egy elvont fogalmat jelöl, az »ő vére által« kifejezéssel pedig Jézus halála funkcionális analógia lesz a kaporeten elvégzett vérritusoz az engesztelési ünnep alkalmával. A tertium comparationis pedig ezek hatása: a bűnök eltávolítása.”

²⁵ Uo., 100. Alapvetően két magyarázatot találunk arra, hogy mit jelent a ἱλαστήριον. Az első szerint (a 2Móz 25,22; 3Móz 16,2; 4Móz 7,89 megjelenései alapján a Septuagintában és Philónnál) a kifejezés Isten, ill. Isten kegyelme jelenlétének a helyére utal. A másik szerint szövegünkben a ἱλαστήριον nem a kaporetre vonatkozik, hanem a 4Makk 17,21k-t alapul véve általában a bünbánati/vétekáldozatra – Peter STUHLMACHER: *Zur neueren Exegese von Röm 3,24-26.*, in: UÖ. (szerk.): *Versöhnung, Gesetz und Gerechtigkeit*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1981. 117–135. 120. Ugyanebben a cikkében Stuhlmacher részletes áttekintést is ad a kibontakozott vitához, és ő maga a frigyláda tetejéhez kapcsolódó magyarázatot részesíti előnyben.

²⁶ Lásd WOLTER: *Paulus*, 99–101.

²⁷ A három típus áttekintéséhez uo., 103–109. Az emberi kapcsolatokból vett párhuzamok azonban csak hasonlóak lehetnek és nem feleltethetőek meg Krisztus tettének (vö. WHITELEY: *St. Paul's Thought*, 240k). Olyan véleménnyel is találkozunk, hogy ez a három már teljesen összeolvadt az engesztelésről szóló elképzelésekben (Gerd THEIBEN – Petra VON GEMÜNDE: *Der Römerbrief*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016. 65).

²⁸ Itt a mártírokról úgy beszél a szöveg, mint ἱλαστήριος θάνατος, akik a nép bűneiért áldoztatnak fel, megmentve ezzel Izraelt: „és ezen kegyesek vére és engesztelő haláluk által (διὰ ... τοῦ ἱλαστηρίου θανάτου αὐτῶν) mentette meg az isteni gondviselés a korábban üldözött/kinzott Izraelt” (4Makk 17,22; saját fordítás).

megmentse őket valamilyen veszélytől.²⁹ A Jézus haláláról szóló beszéd második típusa, amikor az a bűnhöz kapcsolódik (1Kor 15,3; Gal 1,4; Róm 4,25; 8,3). Ehhez hasonló megfogalmazások szinte mindenütt előfordulnak a korai keresztyénség környezetében. Idesorolhatjuk a negyedik, Isten szolgájáról szóló ének *Septuaginta*-verzióját (Ézs 52,13–53,14) is.³⁰ Harmadik típusként pedig az áldozati kultuszhoz köthető kijelentések említhetőek, ahogyan az a papi iratban (3Móz 5,8.9; 6,18.23; 7,7; 8,14; 9,7.8.10; 16) éppen úgy megjelenik, mint Ezékiel könyvében (Ez 40,39; 43,22.25; 44,29; 45,17.22.23.25 stb.). Wilckens ehhez a harmadik csoporthoz véli sorolni az 2Kor 5,19-et, bár azt ő is elismeri, hogy a két felfogás között markáns eltérés, miszerint az áldozati kultusszal szemben Krisztus áldozatánál Isten maga a cselekvő.³¹ Ha és amennyiben Pál ehhez az elképzeléshez nyúlt vissza megmagyarázni Jézus halálának üdvösségszerző voltát, akkor az csak abban az esetben volt lehetséges, ha az áldozathoz kapcsolódó terminológiát metaforikusan alkalmazta. Vagyis Jézus halálában és a kultikus áldozatban az a közös, hogy mindkettő kielégíti az embernek azt a vágyát, hogy megszabaduljon a bűntől és ennek katasztrofális következményeitől.³² Azzal, hogy Isten Krisztust, mint *kaporetet* „köszemlére tette”, a Megfeszítettet a megváltó bűnbánat, az engesztelés helyévé tette minden hívő számára, ahol Ő maga is jelen van.³³ Isten ebben a képben nem uralkodóként

²⁹ WOLTER: *Paulus*, 104. Míg a hellenista zsidóságba utat talál ez az elképzelés (vö. TestBenj 3; 2Makk 7; 4Makk 6; 17), addig semmi nyoma nem jelenik meg az Újszövetség korabeli *palesztinai zsidóságban*. Még az egyetlen példaként emlegetett Ézs 53 ilyen jellegű értelmezésével sem találkozunk ebben a korban – BECKER: *Die neutestamentliche Rede*, 39. 42k. Wilckens (*Der Brief an die Römer*, 192k) ezzel szemben úgy véli, hogy a *Makkabeusok könyvében* – hasonlóan az 1Kor 15,3-hoz – az eredetileg kultuszhoz köthető elképzelés helyeződik át a történelem színterére, ahol az általános elképzelés a halál engesztelő erejéről összekapcsolódik a helyettség gondolatával, ahogyan ez már korábban is megfigyelhető (vö. 2Móz 32,2, különösen Ézs 53).

³⁰ Lásd ehhez Peter STUHLMACHER: *Jesus als Versöhner*, in: Uő. (szerk.): *Versöhnung, Gesetz und Gerechtigkeit*. 9–26. 15. Továbbá WHITELEY: *St. Paul's Thought*, 245k.

³¹ WILCKENS: *Der Brief an die Römer*, 193.

³² WOLTER: *Paulus*, 106. Már P. Stuhlmacher is egészen hasonlóan fogalmazott: „Fogadjuk össze, már a Pál előtti ösgyülekezet és missziós közösség Jézust úgy hirdeti és tesz bizonyosságot róla mint Messiasról, akinek küldetése és munkássága csúcspontját abban éri el, hogy meghalt helyettünk a kereszten. Ennek célja pedig nem volt más, mint elvezetni bennünket az Isten által megígért »békére« Isten és emberek között. Isten a keresztre feszített feltámasztásával pedig egyszer s mindenkorra bizonyosságot tett arról, hogy Jézus engesztelő halála a bűnbocsánat lehetőségét hozta el a hívők számára...” – STUHLMACHER: *Jesus als Versöhner*, 16.

³³ WILCKENS: *Der Brief an die Römer*, 193.

és nem is bíróként jelenik meg, hanem papként, aki a bűnökért engesztelést szerez, hogy saját, bíróként hozott elmarasztaló ítéletét megsemmisítse. Isten haragját, ami minden emberre kiterjed, Jézus hordozza helyettünk.³⁴

2.2. A megbékélés mint a „szekuláris” életből vett kifejezés

A másik álláspont képviselői szerint a kifejezést a görög nyelvhasználatból kiindulva kell értelmeznünk. Eszerint Pál, a megbékélésről szóló tanításában, kora diplomáciai szakkifejezést veszi át, ahol ez az emberek közötti viszonyra, illetve annak megváltozására vonatkozott. „*Úgy a διαλλάσσειν, mint a καταλλάσσειν a klasszikus és a hellenista szövegekben egy a békét célzó cselekvésre vonatkoznak a politikai, társadalmi és a családi életben, anélkül azonban, hogy bármiféle vallási vagy kultikus komponenssel rendelkeznének.*”³⁵ Igazán könnyű ezt belátni, ha magunk elé vesszük az 1Kor 7,11-et, ahol kifejezetten két ember kapcsolatáról van szó: ha egy asszony elválik, vagy maradjon házasság nélkül, vagy béküljön ki (καταλλάσσω) a férjével. Ennél azonban sokkal fontosabbak számunkra jelen esetben azok az igehelyek, ahol a megbékélés fogalma az Isten és ember kapcsolatára vonatkozik.

Pál Isten megbékéléséről a legvilágosabban a 2Kor 5,18k-ben szól. Ezek a versek Jézus passiója jelentőségének értelmezésén belül kapnak helyet (2Kor 5,14–21).³⁶ Akik Krisztusban vannak, azok már az új teremtés részesei (5,17). Az új teremtésre történő utalás egyértelművé teszi, ennek alanya csak Isten lehet (ἐκ τοῦ θεοῦ), aki egyrészt velünk

³⁴ THEIßEN–GEMÜNDE: *Der Römerbrief*, 65.

³⁵ „Sowohl διαλλάσσειν als auch καταλλάσσειν bezeichnen in klassischen und hellenistischen Texten ein versöhnendes handeln im politischen, gesellschaftlichen und familiären Bereich ohne eine religiöse oder kultische Komponente.“ – SCHNELLE: *Theologie*, 240.

³⁶ A. Lindemann úgy véli, hogy Pál maga alkotta meg a teljes szakaszt (lásd ehhez egzisztenciális érveit *Die Passion Jesu als erinnerte Leidensgeschichte*, in: FAZAKAS Sándor – Georg PLASGER (szerk.): *Geschichte erinnern als Auftrag der Versöhnung*. Neukirchener Verlagsgesellschaft, Neukirchen-Vluyn, 2015. 103–130. 121–128); hasonlóan vélekedik O. Hofius is a szakaszról (*Erwägungen*, 187). Másként gondolja H. Merkel, aki a 19. verset Pál előtti tradíciónak tartja: „*A hellenista zsidókereszténység ezzel a sablonos kijelentéssel vélhetően első alkalommal fogalmazta meg a Krisztus-esemény univerzális jelentőségét.*” (MERKEL: *καταλλάσσω*, 646).

(5,18), másrészt a teremtett világgal (5,19) is megbékélt. Isten teszi meg tehát az első lépést a megbékélés útján, hiszen mi magunk nem vagyunk abban az állapotban (és a világ sincs), hogy képesek lennénk erre, ezért történik mindez διὰ Χριστοῦ. Mindez azonban feladatot ró a hívők közösségére is, mégpedig ennek hirdetését szolgálatban (διακονία) és igében (λόγος), tehát tettekben és szóban egyaránt (5,18b.19b).³⁷ Ennek a feladatnak az ellátására pedig különleges megbízatásunk van, amit Pál egy az Újszövetségben rendhagyó igével fejez ki: πρεσβεύω – követi tisztet betölteni, valaki követeként tevékenykedni (még az Ef 6,20-ban jelenik meg). Az ige jól ismert volt a politikai életből,³⁸ az a személy pedig, aki ezt a feladatot ellátta, több volt pusztán követnél,³⁹ teljhatalmú képviselője volt küldőjének⁴⁰ (ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι’ ἡμῶν), akinek döntő szerep jutott a békeszerződések megkötésében. Pál tehát a 2Kor 5,18–20-ban egyértelműen a politikai életből ismert békekötés képét hívja be olvasói emlékezetébe, és ebben saját apostoli feladatát meghatározni a legtalálóbbnak a πρεσβευτής feladatát gondolja.⁴¹ Ez hatalmazza fel, és teszi lehetővé számára hirdetni a világban: „Krisztusért kérünk, béküljete meg Istennel!” (5,20) Ez nem valamiféle hívás, felszólítás,⁴² mintha a megbékélés egy lehetőség lenne az ember kezében, hanem sokkal inkább egy kérés, hogy az Isten megbékéléséről szóló igehirdetést⁴³ hittel elfogadják. „E meglepő kérést a Krisztus esemény szóteriológiai relevanciája teszi lehetővé (5,21). Bűn és igazság új kapcsolatba

³⁷ Vö. LINDEMANN: *Die Passion*, 124k.

³⁸ Lásd ehhez BREYTENBACH: *Versöhnung*, 63.

³⁹ „A »követnél« magasabb rangú személyre vonatkozik, akinek hivatala meghatározza életmódját, viselkedését.” (BALÁZS: *πρεσβεύω*).

⁴⁰ Ezzel szemben O. Hofius úgy véli, hogy az apostol nem lép Krisztus helyére képviselve őt, hanem arról van szó, hogy a feltámadott és jelenlévő Kyrios tanúi „által” szól az emberekhez, úgyhogy „Uruk szájává lesznek” – *Erwägungen*, 192.

⁴¹ BREYTENBACH: *Versöhnung*, 64.

⁴² Másként véli Peres: „A megbékélés evangéliumával megbízottak kompetenciájához tartozik [...] az apostoli felszólítás, mint felhívás a személyes megbékélésre Istennel: καταλλάγητε τῷ θεῷ.” – PERES Imre: *Sünde und Versöhnung aus eschatologischer Sicht bei Paulus*, in: BEINTKER–FAZAKAS (szerk.): *Die öffentliche Relevanz*, 81–95. 84.

⁴³ „Nem az igehirdetés által áll elő a Krisztus esemény, mintha a múltban semmi sem történt volna; de a felhívás καταλλάγητε nem is egy, még ezután bekövetkező eseményre tekint, hanem az igehirdetés egy közvetlenül végbemenő meghívás a megbékélésre” – LINDEMANN: *Die Passion*, 126.

kerültek Isten által, mivel Krisztus a helyünkre lépett.”⁴⁴ Ő lett bűnné, hogy mi benne igazság lehessünk. Egyértelmű tehát, hogy Isten az, aki megbékélt az emberrel, ő az, aki a cselekvést magához ragadta.

A Róm 5,1–11-ben Pál ismét foglalkozik ezzel a témával, továbbvezetve a 2Kor-ban megkezdett okfejtését. Miközben a 2Kor-ban a megbékélés és engesztelés még nem kapcsolódik össze, itt egymás mellett jelenik meg a megigazítás, az engesztelés és a megbékélés. Miután Pál egyértelművé teszi, hogy az emberiség önerejéből képtelen kitörni a bűn hatalma alól (vö. Róm 3,9-20), ezért szükség volt a megbékélésre, amelyet viszont ebből adódóan csak Isten kezdeményezhetett és szeretetéből fakadt. A megbékélést Krisztus halála (értünk) tette lehetővé a „rendelt időben” (5,6), amit hittel fogadhat el és foghat fel az ember, a megbékélés pedig ebből adódóan ajándék, amiért mi nem tehetünk semmit („már akkor meghalt értünk, amikor még bűnösök voltunk” – 5,8). „A hitből történő megigazulás az 5,1-ben mint egy végleges, a keresztyének jelenét meghatározó valóság tűnik fel.”⁴⁵ A hívők pedig, mint akikkel Isten már megbékélt, azzal a bizonyossággal tekinthetnek a végső idők elé, hogy megmentetnek (5,9k).⁴⁶ Ehhez kapcsolódóan még utalhatunk a Róm 11,15-re, ahol arról beszél Pál, hogy Izrael elvettetése a világ megbékélését szolgálta. A Róm 9–11 kontextusából adódóan a „κοσμός itt – eltérően a 2Kor 5,19-től – az Izraelen kívüli pogány világot jelöli”.⁴⁷ Tehát az apostol arról beszél, hogy Isten az egész univerzummal megbékélt.

⁴⁴ „Als Ermöglichungsgrund dieser überraschenden Bitte führt Paulus in V. 21 die soteriologische Relevanz des Christusgeschehens an. Sünde und Gerechtigkeit werden von Gott in ein neues Verhältnis gebracht, indem Christus an unsere Stelle tritt.“ – SCHNELLE: *Theologie*, 241. A. Lindemann kiváló áttekintést ad Pál bünfogalmáról cikkében: *Sünde, Schuld, Vergebung? Paulus als Verfolger der Kirche und als Apostel Jesu Christi*, in: BEINTKER–FAZAKAS (szerk.): *Die öffentliche Relevanz*, 53–79. 63–75.

⁴⁵ „Die Rechtfertigung aus Glauben wird in Röm 5,1 als eine definitive, die Gegenwart des Christen bestimmende Wirklichkeit gesehen.“ – SCHNELLE: *Theologie*, 241. Az 5,9–11-ben a megigazítás és megbékélés gyakorlatilag egymás szinonimájává válnak – Dieter LÜHRMANN: *Rechtfertigung und Versöhnung: Zur Geschichte der paulinischen Tradition*, in: ZThK, 67. évf., 1970. 437–452. 445.

⁴⁶ Vö. MERKEL: *καταλάσσω*, 647k.

⁴⁷ „[...] dass κοσμός hier – anders als in 2Kor 5,19 – die außerisraelitische Heidenwelt bezeichnet, will beachtet sein.“ – HOFIUS: *Erwägungen*, 194. A 2Kor 5,19-ben a κόσμος az emberi világ teljeségét jelöli (uo. 191).

Vizsgálatunk szempontjából természetesen megkerülhetetlen a Róm 3,25 (illetve a 3,24–26), ahol a ἵλαστήριον⁴⁸ kifejezés is megjelenik. A 25–26a nagy valószínűséggel egy tradíció,⁴⁹ amit az apostol arra használ fel, hogy megválaszolja azt a problémát, amit részletesen tárgyalt a Róm 1,18–3,20-ban, ti. Isten haragjának és az ember bűnének összefüggését. A Róm 3,24–26-ban nem csupán Pál megigazulásról szóló evangéliumának krisztológiai megalapozása jelenik meg, hanem az apostol viszonyulását is tükrözi ehhez a krisztológiai tradícióhoz.⁵⁰ Itt egyértelműen kontinuitásban⁵¹ áll az ószövetségi bűnbocsánat és a megigazítás gondolata: „Isten igazságos (mint aki megbünteti a vétkeket) és megigazító (mint aki felment és megőriz minket).”⁵² Ugyanakkor ez az Ószövetségből ismert elképzelésnek egészen új horizontja válik láthatóvá. Egyfelől, Pálnál a kereszt eseménye minden ember, sőt az egész teremtett világ, kozmosz számára jelentőséggel bír. És ez a kettő szorosan összekapcsolódva jelenik meg az apostol teológiájában, hiszen az üdvtörténet eseményének univerzális jelentősége és annak individuális elfogadása nem alternatívái egymásnak, hanem kölcsönösen feltételezik egymást.⁵³ Másrésről, noha Isten a papi iratban is eltörli a bűnt, ott az engesztelés az ember tette által történik.⁵⁴ Krisztus áldozatánál viszont az emberre semmilyen szerep nem hárul. Csupán ennek

⁴⁸ Ezzel a semleges nemű főnévvel a zsidó-keresztény irodalmon kívül alig találkozunk, a *Septuaginta* leggyakrabban a héber *kaporet* terminus technicusaként alkalmazza. „Szó szerint a *hilasterion* »engesztelés helyének« *kell fordítani, mivel a semleges nemű főnevek -terion végződésével az esetek többségében helyre vonatkoznak (pl. βουλευτήριον = a tanács helye)»* – WEIR: *Christus Jesus*, 294.

⁴⁹ A hagyomány vélhetően az István-kör által alapított hellenista-zsidókeresztény antiochiai gyülekezetből származhatott – lásd STUHLMACHER: *Exegese*, 123k. A Lindemann a 3,25-öt „szóteriológiai formának” nevezi, amit idéz az apostol (ld. LINDEMANN: *Sünde*, 64).

⁵⁰ Ld. STUHLMACHER: *Exegese*, 119.

⁵¹ Feltételezhetjük ezt a kontinuitást még abban az esetben is, ha nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy az itt megjelenő értelmezés egyértelműen a 3Móz 16,12–15-ből levezethető magyarázat (vö. LINDEMANN: *Sühne*, 64). Sőt egy lépéssel tovább is mehetünk abba az irányba, hogy nagypénteket azonosítsuk a végidők nagy engesztelési napjával, ami egyfelől jelzi a kontinuitást a papi irat kultusz- és valóságértelmezése, valamint Jézus halálnak értelmezése között, másfelől utal a kultusz végére is, hiszen Krisztus végső és univerzális áldozata azt feleslegessé teszi – BECKER: *Die neutestamentliche Rede*, 43.

⁵² „God is both just (as one who punishes sins) and the justifier (who acquits us and therefore saves us)” – MODY: *Penal Substitutionary Atonement*, 118.

⁵³ Vö. SCHNELLE: *Paulus*, 510.

⁵⁴ Lásd BREYTENBACH: *Versöhnung*, 74k.

eredményét, Isten igazsága bizonyítékát fogadhatja el hitben.⁵⁵ A Róm 3,25.26a arról tesz biznyságot, hogy Isten Jézust a vele való találkozás, kijelentés és a megbékélés helyévé tette, aminek ereje Jézus életének átadásában, vérében és az így elvégzett engesztelésben áll.⁵⁶ Harmadszor, itt nem az ember lép Istenhez, hanem Isten az emberhez Jézus Krisztusban. Az áldozat valami más helyére lép, átveszi annak szerepét, a kereszten azonban Isten önmagával és az emberrel van.⁵⁷ Nem tekinthető véletlennek, hogy Pál csak itt használja fel ezt a tradíciót. A Róm 3,25.26a hagyománya arról tesz biznyságot, hogy Jézus mint megbékéltető túlmutat a 3Móz 16 lehetőségein, hiszen ezalkalommal Isten igazsága törvény nélkül jelent meg az ember számára (3,21), és azt is egyértelművé teszi, hogy a keresztt lesz az egyetlen hely, ahol ez láthatóvá vált.⁵⁸ Negyedszer, noha az apostol felhasználja ezt a zsidókeresztyén tradíciót, és az üdvtörténet eseményét az ószövetségi szövetségteológia kifejezésével magyarázza, „Az új szövetség alapját Krisztus halála jelenti” kijelentés tartalmával csak részben ért egyet, mivel számára ez az esemény nem a szövetség megújítása, hanem ezáltal Isten a megigazulást magát teszi lehetővé, amivel megajándékozza a híveket.⁵⁹

Végül meg kell említenünk még azt a három helyet is, amelyeket a *Kolossé és Efezusi levelek*ben találunk, és ahol az egészen rendhagyó ἀποκατάλλασσω kifejezés áll. Noha a Kol 1,14.20. és az Ef 1,3–14 számos kifejezésében feleleveníti a Róm 3,24–26 gondolatait, más tradícióra támaszkodik, ezért abból teljesen hiányzik Isten szövetségi hűsége és a szövetségteológia gondolata is, helyére a mennyről és földről szóló kozmikus kijelentések kerülnek.⁶⁰ A Kolossé esetében egy korábbi, hellenista zsidóság köréből származó, Krisztust

⁵⁵ LINDEMANN: *Sühne*, 64 (idézi Eduard LOHSE: *Der Brief an die Römer*, Göttingen, 2003. 136).

⁵⁶ Vö. STUHLMACHER: *Exegese*, 127. Lásd továbbá uo., 130, valamint Geoffrey GROGAN: *The Atonement in the New Testament*, in: TIDBALL–HILBORN–THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, 83–95. 89.

⁵⁷ SCHNELLE: *Paulus*, 511.

⁵⁸ Uo., 511k. Vö. BREYTENBACH: *Versöhnung*, 78k.

⁵⁹ Vö. LÜHRMANN: *Rechtfertigung und Versöhnung*, 437–439. Arról nem is beszélve, hogy a zsidóságon belül a szövetség gondolata az 1. században meglehetősen militáns gondolat volt, ezzel szembe állítja Pál a Krisztusban megvalósult megbékélést – vö. PECSUK: *Pál és a rómaiak*, 253.

⁶⁰ LÜHRMANN: *Rechtfertigung und Versöhnung*, 441–444. Vö. uo., 445k. Hasonlóan vélekedik Geréb is, ugyanakkor joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy a folytatásban megjelenő „keresztjének vére által” (Kol 1,20) már inkább köthető a Róm 3,25-höz (GERÉB Zsolt: *A Kolosséiakhoz és a Filemonhoz írt levél magyarázata*, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2010. 72.), Whiteley pedig a mellett érvel, hogy ezekben a levelekben is jelen van a szövetség gondolata (WHITELEY: *St. Paul's Thought*, 249).

dicsőítő énekről van szó (Kol 1,15–20),⁶¹ amiben Jézus mint a teremtés és az üdvösség közvetítője jelenik meg.⁶² A kifejezést (20.v.) nyilvánvalóan az idézett hagyományból veszi kölcsön a szerző a 22. versben. Mindazonáltal a dicsőítésben ez az ige nem Isten és ember viszonyára vonatkozik, hanem sokkal inkább Isten „békességszerzésére” (εἰρηνοποιέω – 20b) a mindenséggel (τὰ πάντα).⁶³ Itt tehát már nem az embervilág megbékéltetéséről van szó, noha egy konkrét történelmi esemény képezi annak bázisát, hanem a mindenség, a teremtettség univerzális megbékéléséről Istennel. A megbékélés pedig egyértelműen úgy jelenik meg, mint Krisztus tette (Kol 1,16.20.).⁶⁴ Az *Efezusi levél* szerzője ezt a gondolatot vezeti tovább. „Krisztus kereszthalála által elsőként megteremtődik az egyház mint az üdvösség helye, amiben megajándékoztatunk a megbékéléssel. Ez a »primátusa az ekkleziológiának a szóteriológiával szemben« jellemző az Efezusi levél szerzőjére.”⁶⁵ Ennek következménye lesz az egyházban a béke állapota, amiben leomlik az elválasztó fal zsidók és pogányok vagy a szétszórtságban élő keresztyén gyülekezetek között (Ef 2,14k).⁶⁶ Kijelenthető tehát, hogy ezekben az írásokban a páli megbékélés gondolatának a továbbvezetését, kibomlását látjuk. Egyfelől abban, hogy itt a megbékélés alanya Krisztus, amiben kifejezésre jut Isten és Krisztus cselekedeteinek egy-volta. Másfelől, míg a *Kolossé levél* a megbékélés univerzális karakterére fókuszál, az *Efezusi levél* alapvetően az egyházon belüli csoportok békéjére vonatkoztatja a megbékéltetést.⁶⁷ Hagyománytörténetileg tehát az Ef és Kol közelebb állnak a 2Kor-hoz és a Róm 5,9–11-hez, mint a Róm 3,24–26-hoz.

⁶¹ GERÉB: *A Kolosséiakhoz és a Filemonhoz*, 60.

⁶² Vitatott, hogy eredetileg pontosan miről szolt a dicsőítő ének: „A legvalószínűbb értelmezésnek az tűnik, hogy a himnusz egy törést feltételez a földi és az angyalok mennyei világa között, ami az ember bűne miatti következett be” – HOFIUS: *Versöhnung*, 20.

⁶³ Uo., 18. GERÉB: *A Kolosséiakhoz és a Filemonhoz*, 70k: a békességszerzés tulajdonképpen újjáteremtés. Itt tehát a kozmikus béke szerzése áll a középpontban, az Ef 1,10-ben a mindenség egybeszerkesztése, összefogása, miközben a két rész háttérben feltűnő tradíció hasonló volt (LÜHRMANN: *Rechtfertigung und Versöhnung*, 442).

⁶⁴ SCHNELLE: *Theologie*, 531k, vö. GERÉB: *A Kolosséiakhoz és a Filemonhoz*, 64–66.75.

⁶⁵ „Durch den Kreuzestod Jesu wird zuerst die Kirche als Heilsraum geschaffen; in ihr wird Versöhnung geschenkt. Dieser ‚Primat der Ekklesiologie vor der Soteriologie‘ ist für den Verf. des Eph charakteristisch.“ – MERKEL: *καταλάσσω*, 649k; vö. továbbá SCHNELLE: *Theologie*, 553k.

⁶⁶ GERÉB Zsolt: *Az Efezusiakhoz írt levél magyarázata*, Erdélyi Református Egyházkerület–Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2012. 90.

⁶⁷ Lásd GERÉB: *Az Efezusiakhoz írt*, 93.

Összefoglalva⁶⁸ megállapíthatjuk, hogy különbséget kell tennünk a καταλλάσσειν és a ἰλάσκεισθαι, a megbékélés és az engesztelés között. Az első kifejezés az emberek közötti „békekötés” eseményére vonatkozott, a második a szakralitás területéről származik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a megbékélés minden további nélkül összevethető lenne az emberek által gyakorlottal. Pálnál ugyanis Isten maga, aki Teremtőként a megbékélést betölti; ez pedig minden tekintetben több egyszerű békéltetési ajánlatnál vagy megbékélésre hívásnál.⁶⁹ Jézus halála nem egy bizonyos csoportot ment meg, hanem „egyszer s mindenkorra átszakítja a bűn és halálos ítélet tett–következmény összefüggését”.⁷⁰ Ezt a meggyőződést bontják ki aztán a deuteropáli levelek, de immáron Krisztus tetteként szólnak arról.

3. Létezik-e konszenzus a két álláspont között?

Az alapvető probléma, ahogyan ezt M. Wolter kifejti, abban áll, hogy azok a fogalmak, amelyek a német teológiában kulcsfontosságúak Jézus halálának a páli értelmezésében, nem jelennek meg a Bibliában. És a helyzetet csak még inkább nehezíti, hogy a kortárs görög nyelvű szövegekben sem jelennek meg, hiszen ezek csak másodlagos absztrakciók, amelyek segítségével próbáljuk megragadni a szövegek mondanivalóját egy, a levelek megírásától teljesen eltérő világban.⁷¹ Ezzel a problémával azonban nem csak a német teológia küzd, hanem függetlenül a nyelvtől, általános tapasztalatnak tekinthető. A témánknál maradvá nekünk, magyaroknak nem okoz fejtörést meghatározni a megbékélés tartalmát, mint a német teológusoknál, ahol a kifejezés háttérében a „vezeklés, bűnhődés, elégtétel” fogalma áll (*Versöhnung/ Sühne*),⁷² hanem a „béke” viheti félre az értelmezésünket. Noha kétségtelen tény, hogy a megbékélés eredménye valóban a béke állapotának tekinthető (lásd fentebb), mint eredmény, nem visz közelebb bennünket az ezt megelőző esemény megértéséhez.

⁶⁸ Lásd ehhez BREYTENBACH: *Versöhnung*, 65k.

⁶⁹ Lásd SCHNELLE: *Theologie*, 238. vö. HOFIUS: *Erwägungen*, 194.

⁷⁰ „[...] durchbricht den Tat-Folge-Zusammenhang zwischen Sünde und Todesgericht, und zwar für alle“ – BREYTENBACH: *Versöhnung*, 70, továbbá 72k.

⁷¹ WOLTER: *Paulus*, 102.

⁷² Ez az oka egyébként annak is, hogy angol nyelvterületen a megbékélés (*reconciliation*) és bűnbánat/engesztelés (*atonement*) kérdése messze nem annyira központi probléma, mint a német teológusoknál.

M. Wolter könyvében kifejti, hogy „egy halál üdvösséget szerző volta (az Újszövetségen kívüli irodalomban) mindig egyértelműen meghatározható és körülhatárolható csoportra volt érvényes, akik az adott személlyel – aki »értük«, vagy a »bűneik miatt« meghalt –, már korábban kapcsolatban álltak. [...] Ennek Pálnál megfelel, hogy Jézus halálának üdvösséget szerző voltára mindig a keresztyénekre vonatkozóan reflektál.”⁷³ Jézus értünk, illetve értetek halt meg. Wolter még hozzáveszi ehhez azokat a helyeket is, ahol Pál az „istentelenek”-et (Róm 5,6) és a „mindenki”-t (2Kor 5,14k) említi. Majd érvelését így folytatja: „A teljes szövegösszefüggés külső keretéből, értsd [Róm] 3,21–22a és 3.26b-c, adódik, hogy Pálnál a Krisztus-hit lesz az, amely megteremti ezt az összefüggést.”⁷⁴ Tehát a hit által értheti meg az ember az események valódi súlyát. Ebben a megértésben segíti Pál olvasóit azzal, hogy figyelembe veszi olvasói előismereteit, és ennek megfelelően választja ki az adott kifejezést.

Amikor Pál pogány olvasóinak akarta felmutatni, mi történt a kereszten, akkor félrevezethette volna őket, ha egy, az Ószövetség kultikus/vallási nyelvezetéből származó képpel világította volna ezt meg. Ugyanakkor olvasói és hallgatósága egészen hasonló tapasztalatokkal és elképzelésekkel rendelkeztek az emberi életet meghatározó békekötésről. Másrészt, maga a gondolat, hogy Isten békéjét a „szekuláris élet” világából származó kifejezéssel adja vissza, nem volt egészen új és múlt nélküli, hiszen már megjelenik a 2Makk 1,5; 7,33; 8,29-ben és Josephusnál is (Ant 7,153; 6,151; Bel 5,415). Az apostol tehát azt teszi ebben az esetben is, amit kiválóan alkalmazott számos alkalommal, hogy kifejtse teológiai nézeteit: egy olvasói számára ismert fogalmat tölt meg új tartalommal. Ezzel kapcsolódni tud olvasói előismereteihez, ugyanakkor közelebb viszi őket az „aha-élményhez” – hát erre bizony nem gondoltunk. Pontosan mit jelent ez a megbékélés esetében?

⁷³ „[...] die Heilswirkung eines Todes (in außerneutestamentlichen Texten) immer nur auf die eindeutig identifizierbare und begrenzte Gruppe derjenigen, die mit der Person, die ‚für sie‘ oder ‚wegen ihrer Sünden‘ stirbt, schon vorher verbunden sind. [...] Welchem Sachverhalt entspricht bei Paulus, dass er die Heilswirkung des Todes Jesu immer nur mit Bezug auf die Christen reflektiert“ – WOLTER: *Paulus*, 109.

⁷⁴ „Aus dem äußeren Rahmen des gesamten Textzusammenhangs, d.h. aus [Röm] 3,21-22a und 3,26b-c, geht hervor, dass es bei Paulus der Christus-Glaube ist, der diese spezifische Zusammengehörigkeit stiftet“ – Uo., 110. lásd továbbá WILCKENS: *Der Brief an die Römer*, 194.

Ha összevetjük a forrásainkat, megállapítható, hogy valójában „*az egyetlen közös pont Pál és a többi hellenista zsidó szerző között a terminológia alkalmazása az Isten és ember közötti, a bűn által megromlott kapcsolatra*”.⁷⁵ Azokban ugyanis aktív szerepet kap az ember cselekedete: Isten az ember kérésére változtat eredeti elgondolásán. Az ember aktivitása pedig a kultikus cselekedetekben jelenik meg (áldozat, imádság, bűnbánat stb.). Ebben a korban pedig az istenek nemzeti kötődéssel rendelkeztek: „*Az istenség általában egy etnopolitikai egység közös világának részét képezte, ami annak éppen úgy konstitutív eleme volt, mint az elődök hagyománya, a város fala, az agorája vagy alkotmánya*.”⁷⁶ A népe által gyakorolt kultuszokba, hagyományokba mindenki beleszületett. Ebből adódóan, egészen eltérő elképzelések léteztek bűnbánatról és az ehhez kapcsolódó kultuszról, annak tartalmáról már nem is beszélve. „*De az (sc. a pogány), aki kizárta magát azon istenek nyilvános kultuszgyakorlásából, akikhez származás és vér szerint tartozott, ezzel a szociális és vallási senkiföldjére lépett*.”⁷⁷ Ezért kézenfekvőnek tűnik, hogy az apostol egy olyan kifejezést választ, ami független a kultuszgyakorlástól, ugyanakkor alkalmas arra, hogy a kereszten történt eseményt érthetővé tegye pogány olvasói számára. Ezt a szerepet tudta betölteni a megbékélés.

A megbékélés páli kifejtésében azonban markánsan új vonás, hogy abban csak Isten aktív. „*Mivel Isten ott volt a megfeszítettben, és benne cselekedett, ezért Krisztus halála nem az eszköz a megbékéléshez, hanem annak betöltése, nem pusztán lehetővé tetele, hanem annak megvalósulása*.”⁷⁸ Minden tettnek Isten (a deuteropáli levelekben Krisztus) az alanya,

⁷⁵ „[...] der einzig gemeinsame Punkt zwischen Paulus‘ und dem der anderen hellenisierten Juden ist eigentlich lediglich die Übertragung der Terminologie auf das durch Sünde gestörte Verhältnis zwischen Gott und Mensch.“ – BREYTENBACH: *Versöhnung*, 64.

⁷⁶ „A god was usually part of the shared world of an ethnopolitical entity in which he was recognized as one of its constitutive elements, like the tradition of its forefathers, its city walls, agora or constitution.” – Ishay ROSEN-ZVI – Adi OPHIR: *Paul and the Invention of the Gentiles*, in: JQR, 105. évf., 2015. 1–41. 23.

⁷⁷ „But by exempting themselves from the public worship of those gods who were theirs by birth and blood, they walked into a social and religious no-man’s land.” – Paula FREDRIKSEN: *Christians in the Roman Empire in the First Three Centuries CE*, in: David S. POTTER (szerk.): *Companion in the Roman Empire*, Blackwell, Oxford, 2006. 587–606. 597. lásd továbbá 601k.

⁷⁸ „Weil Gott in dem Gekreuzigten gegenwärtig war und in ihm gehandelt hat, deshalb ist der Tod Christi nicht das Mittel zu Versöhnung, sondern ihr *Vollzug*, nicht bloß ihre Ermöglichung, sondern ihre *Verwirklichung*.“ – HOFIUS: *Erwägungen*, 188.

és nem az ember, aki egyébként a kultusz gyakorlása által arra törekszik, hogy enyhítsen Isten haragján, befolyásolja döntését, keresse kegyelmét.⁷⁹ Igazi újdonság volt továbbá, hogy Jézus már földi megjelenésével és működésével megkezdte a végső időkben beteljesedő béke megvalósítását Isten és az emberek között, tehát mindez egy történeti eseményhez kötődött.⁸⁰ Ezek alapján a következő folyamat rajzolódik ki előttünk: (1) az emberekkel ellenséges viszonyba került Isten elvégzi és megvalósítja a megbékélést a Krisztus-eseményben,⁸¹ (2) és „*mivel a megbékéltetés hirdetett igéje Isten saját szava, ezért ebben tárul fel, hogy tulajdonképpen mit is tett Isten a Krisztus-eseményben*”.⁸² Igéje által vezeti a megbékéltető a vele megbékélt embereket saját magához, és munkálja a felismerést és a hitet. Ez pedig nem pusztán annyit jelent, hogy valamitől megszabadítja az embert (mint az áldozat a méltán megérdemelt büntetéstől), hanem az „*ember személyiségének centrumát teremti újjá, ami egyáltalán lehetővé teszi »Krisztus testének« közösségvállalásra képes tagjává válni*”.⁸³ A megbékélés felismerése tehát az evangélium megbékélést hirdető szava által történik hitben, de a hit és a felismerés nélkül is megbékéltette Isten magát a teremtett világgal, tehát a megbékélés nem az ember cselekedetén múlik. A megbékélés az

⁷⁹ Vö. SCHNELLE: *Theologie*, 239.

⁸⁰ Vö. STUHLMACHER: *Jesus als Versöhner*, 18, 19. A megbékélés tehát egy egyszerű történelmi esemény Pál számára, nem valamiféle reménység, ahogyan azt Peres I. véli tanulmányában (*Sünde und Versöhnung*, 92). Eszkatológiai aspektusa annyiban van, amennyiben előfeltétele annak.

⁸¹ Pál gondolkodása merőben más, mint a zsidóságnak volt erről a kérdésről. Noha mindkét gondolkodás szerint az igazság és Isten haragja ellentétet fejeznek ki, a zsidóság úgy vélte, hogy ez két különböző csoportjára vonatkozik az embereknek, a haragot a bűnösök, az igazságot pedig az igazak tapasztalják meg. Pál ezzel szemben arról beszél, hogy Isten igazsága éppen a bűnösöknek jelent meg, akik már haragja szerint elbuktak. Isten igazságát tehát azok tapasztalják meg, akiknek bűnös volta és istentelensége nyilvánvalóvá vált (Róm 1,18). Ez történik most (νυνὶ δέ – 3,21) Jézus Krisztusban – (WILCKENS: *Der Brief an die Römer*, 185). Ez esetben a „most” tehát nem csupán „*mondát –, de egyszersmind korszakváltást is jelent*” (PECSUK: *Pál és a rómaiak*, 228).

⁸² „[...] weil das gepredigte ‚Wort von der Versöhnung‘ Gottes eigenes Wort ist, deshalb erschließt Gott in ihm, was er in Christusgeschehen getan hat.“ – HOFIUS: *Versöhnung*, 18. Lásd ehhez még STUHLMACHER: *Jesus als Versöhner*, 23k.

⁸³ „[...] sondern schafft das Personzentrum des Menschen neu, so daß der Mensch überhaupt erst gemeinschaftsfähiges Glied am »Leibe Christi« wird” – BECKER: *Die neutestamentliche Rede*, 44. A teljes átalakulás gondolata pedig hiányzik az engesztelő áldozatból, ezért hivatkozik erre csak feltételesen és ritkán Pál (uo., 46).

ember nélkül is valóságos tette Istennek.⁸⁴ Az ember feladata akkor jön el, amikor maga már Isten kegyelméből felismerte és elfogadta a megbékélést, ezáltal részesedett belőle, hiszen ekkortól kezdve lesz képes hirdetni is azt. A hirdetett evangéliumnak pedig kettős hatása van: egyfelől feltárja a Krisztus-esemény tartalmát mások előtt; másfelől munkálja az emberek közötti megbékélést.⁸⁵

A *Római levél* esetében a címzettek között jelentős számú zsidókeresztyént feltételezhetünk, ami nyilvánvalóan hatást gyakorolt az apostol érvelésére. Ennek kiindulópontja, hogy az ember legmeghatározóbb tulajdonsága a bűnös volta (Róm 3,9), és függetlenül népi hovatarozásuktól,⁸⁶ csupán egyetlen esély van a megmenekülésre, Isten megbékélése és az erre adott válasz: a Jézus Krisztusba vetett hit. Az emberek bűnére Isten tehát nem haragjával válaszolt, hanem üdvösséget szerző igazságával, amikor Krisztus keresztségét az engesztelés helyévé teszi. Az apostol tehát azt fejt ki a rómaiakhoz írt levelében, hogy a teljes emberiség istentelensége miatt elbukott (Róm 1,18–3,20), és ez alól Izrael sem kivétel,⁸⁷ hiszen ezért kellett évenként engesztelő áldozatot bemutatniuk, amit most Krisztus egyszeri áldozata egyszer s mindenkorra felváltott (3,21–26). Krisztus váltságának egyetemes jellege nyilván furcsa volt zsidókeresztyén olvasóinak, ezért igyekezett Pál „az itt alkalmazott »akkomodációs« kifejezésekkel hidat verni először általában a római keresztyének többségéhez (apolytrósis), majd különösen a zsidókeresztyénekhez (hilasterion)”.⁸⁸ Ezt elfogadni, megigazulni általa pedig a hit teszi képessé az embert (3,28–30). Ez a gondolati

⁸⁴ Már Ézsaiásnál is így jelenik meg „Az univerzális üdvösség megvalósulása nem a nép válaszában múlik. Sokkal inkább már maga az a megmentés aktusa, ha Isten a népek megmentését meghirdeti.” – HOFIUS: *Erwägungen*, 198.

⁸⁵ LINDEMANN: *Die Passion*, 130; lásd továbbá FAZAKAS Sándor: *Versöhnung, Vergebung, Verzeihen*, in: Rainer ANSELM – Ulrich H. J. KÖRTNER (szerk.): *Evangelische Ethik Kompakt*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2015. 219–227. 219k. 222–224.

⁸⁶ „Pálnál mindazonáltal több értelmezése is lehetséges különbségek eltűnésének *Τουδαῖος* és *Ἑλλην* között: A Róm 1–3-ban mindenekelőtt mindkét csoport teljes bűn alá vetettségét bizonyítja, ugyanakkor a Róm 10,11–13-ban Pál ennek ellentétét, a kegyelem univerzalitását hangsúlyozza általa” (Henning PAULSEN: *Einheit und Freiheit der Söhne Gottes – Gal 3,26–29.*, in: ZNW, 71. évf., 1980. 74–95. 90).

⁸⁷ Ezzel Pál a próféta hagyományt követi, akik ugyancsak a környező népek elleni próféciával vezették be mondanólójukat, majd amikor a zsidóság ezt lelkesen üdvözölte, akkor fordították a szót hallgatóságuk bűneire és a rájuk váró ítéletre – PECSUK: *Pál és a rómaiak*, 228.

⁸⁸ Uo., 230k.

szál folytatódik a Róm 5,1–11-ben, ahol immáron összekapcsolódik a megigazítás témájával a megbékélés és engesztelés; és ahol már a pogányokból és zsidókból álló hívők közössége kerül a középpontba, akiknek közös „őse” Ábrahám (Róm 4).⁸⁹ Érvelésében Pál ismét a kereszt múltbéli eseményére utal (amikor még Isten ellenségei⁹⁰ voltunk – Róm 5,10), amint ezúttal a megbékélés fogalmával magyaráz, ami profán háttere miatt mindenki számára érthető volt.

Összefoglalás

Az apostol – ahogyan fentebb is láthatóvá vált – több képet használ fel Jézus üdv munkájának leírására. „Ezért egyiket sem szabad túlhangsúlyozni, mivel az író egyforma fontosságot tulajdonít Jézus halála helyettes jellegének, ill. békéltető szerepének.”⁹¹ Mindazonáltal, amikor ez utóbbiról szól Pál, akkor a καταλλάσσειν kifejezést választja, hogy megvilágítsa hallgatói és olvasói számára Isten tettének egyik aspektusát. A megbékélés gondolata megjelent már a hellenista-zsidó tradícióban, és a magánéletnek ezt az inkább jogi tartalmú kifejezést a bűn által megromlott Isten–ember kapcsolat kontextusában alkalmazták.⁹² De ebben az összefüggésben óhatatlanul meghatározó szerepet játszott a kultuszi gyakorlat és az ehhez kapcsolódó bűnbánat, hiszen az ember ezen cselekedeteivel kívánta befolyásolni Isten döntését. Pál azonban felismeri, hogy ebben az esetben Isten reakciója lenne a megbékélés, de vajon a kereszt eseménye tekinthető-e Isten reakciójának?

⁸⁹ Pál az üdvösség kérdését nem pusztán extenzív módon terjeszti ki minden népre (4,1–25), hanem egyúttal intenzívebbé is teszi. Az üdvösség intenzitását az emberiség belső rokonsága által annak univerzális jellege erősíti fel. Az üdvösségnek ez az univerzalitása és intenzitása alapozódik meg a folytatásban is, az Ádám–Krisztus tipológiában (Róm 5,12–21) – vö. THEIBEN–GEMÜNDEN: *Der Römerbrief*, 66k.

⁹⁰ Az ἐχθρός kifejezést minősíti a ἑμαυτολόος voltunkat. Ez azt jelenti, „*hogy az »Isten ellensége« Pálnál a bűnös lét lényegét adja vissza: a lázadó, aki szakított Istennel*”. Ennek ellenére Pál soha nem szól arról, hogy Isten a bűnös ellensége lenne. „*Még az Isten haragjáról szóló kijelentések sem hordozzák ezt a jelentést, hiszen az ὀργή θεοῦ nem Isten érzelmét jelöli, hanem az objektív tényállást*” – HOFIUS: *Erwägungen*, 189.

⁹¹ GERÉB: *A Kolosséiakhoz és a Filemonhoz*, 76.

⁹² Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy Pál innen vette volna át – BREYTENBACH: *Versöhnung*, 64k.

Az apostol válasza erre egyértelműen nem. A Krisztus-esemény Isten szabad elhatározása volt, Isten kezdeményezésére történt, és minden emberre kiterjedt, függetlenül attól, hogy zsidó vagy pogány. Ezáltal viszont a kultuszokban megjelenő különbség is elvesztette a jelentőségét. Pál szóválasztása tehát tökéletes volt, ami nem azt jelenti, hogy minden benne volt, hanem sokkal inkább azt, hogy nem hiányzott semmi belőle.⁹³ A megbékélés valóban nem a kultuszból ismert bűnbánattal/engeszteléssel áll összefüggésben, hanem Pál megigazításról szóló tanításának alapvetése lesz,⁹⁴ mégpedig abban az értelemben, hogy akkor igazulhatunk meg, ha hitben felismerjük, Isten megbékéltette magát velünk és a világgal, vagyis szeretete legyőzte haragját.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS Károly: *Újszövetségi szótár*, Logos Kiadó, Budapest, 1998.
- BECKER, Jürgen: *Die neutestamentliche Rede von Sühnetod Jesu*, in: ZThK, Beiheft 8, 1990. 29–49.
- BREYTENBACH, Cilliers: *Versöhnung, Stellvertretung und Sühne*, in: NTS, 39. évf., 1993. 59–79.
- ESTERHÁZY Péter – SZÜTS Miklós: *A bűnös*, Magvető, Budapest, 2015.
- FAZAKAS Sándor: *Versöhnung, Vergebung, Verzeihen*, in: Rainer ANSELM – Ulrich H. J. KÖRTNER (szerk.): *Evangelische Ethik Kompakt*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2015. 219–227.
- FREDRIKSEN, Paula: *Christians in the Roman Empire in the First Three Centuries CE.*, in: David S. POTTER (szerk.): *Companion in the Roman Empire*, Blackwell, Oxford, 2006. 587–606.
- GERÉB Zsolt: *A kolosséiakhoz és a Filemonhoz írt levél magyarázata*, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2010.
- GERÉB Zsolt: *Az efezusiakhoz írt levél magyarázata*, Erdélyi Református Egyházkerület–Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2012.
- GROGAN, Geoffrey: *The Atonement in the New Testament*, in: Derek TIDBALL – David HILBORN – Justin THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2009. 83–95.
- GROOM, Sue: *Why Did Christ Die? An Exegesis of Isaiah 52:13-53:12.*, in: Derek TIDBALL – David HILBORN – Justin THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2009. 96–114.

⁹³ ESTERHÁZY Péter – SZÜTS Miklós: *A bűnös*, Magvető, Budapest, 2015. (oldalszám nélkül).

⁹⁴ LINDEMANN: *Die Passion*, 128.

- HOFIUS, Otfried: *Erwägungen zur Gestalt und Herkunft des paulinischen Versöhnungslehre*, in: ZThK, 77. évf., 1980. 186–199.
- HOFIUS, Otfried: *Versöhnung*, in: TRE (35), Walter de Gruyter, Berlin–New York. 18–22.
- LINDEMANN, Andreas: *Der erste Korintherbrief*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000.
- LINDEMANN, Andreas: *Sünde, Schuld, Vergebung? Paulus als Verfolger der Kirche und als Apostel Jesu Christi*, in: Michael BEINTKER – FAZAKAS Sándor (szerk.): *Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergebung*, Studia Theologica Debrecinensis (Sonderheft), Debrecen, 2012. 53–79.
- LINDEMANN, Andreas: *Die Passion Jesu als erinnerte Leidensgeschichte*, in: FAZAKAS Sándor – Georg PLASGER (szerk.): *Geschichte erinnern als Auftrag der Versöhnung*, Neukirchener Verlagsgesellschaft, Neukirchen-Vluyn, 2015. 103–130.
- LÜHRMANN, Dieter: *Rechtfertigung und Versöhnung: Zur Geschichte der paulinischen Tradition*, in: ZThK, 67. évf., 1970. 437–452.
- MERKEL, Helmut: *καταλάσσω*, in: Horst BLATZ – Gerhard SCHNEIDER (szerk.): *EWNT (2)*, Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1981. 644–650.
- MODY, Rohinton K.: *Penal Substitutionary Atonement by Paul. An Exegetical Study of Romans 3:25-26.*, in: Derek TIDBALL – David HILBORN – Justin THACKER (szerk.): *The Atonement Debate*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2009. 115–135.
- NAUMANN, Thomas: *Der leidende Gottesknecht als Erinnerungsfigur zur Bearbeitung katastrophaler Erfahrungen – eine Betrachtung zu Jes 52,13-53,12.*, in: Michael BEINTKER – FAZAKAS Sándor (szerk.): *Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergebung*, Studia Theologica Debrecinensis (Sonderheft), Debrecen, 2012. 79–102.
- PAULSEN, Henning: *Einheit und Freiheit der Söhne Gottes – Gal 3,26-29.*, in: ZNW, 71. évf., 1980. 74–95.
- PECSUK Ottó: *Pál és a rómaiak*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.
- PERES Imre: *Sünde und Versöhnung aus eschatologischer Sicht bei Paulus*, in: Michael BEINTKER – FAZAKAS Sándor (szerk.): *Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergebung*, Studia Theologica Debrecinensis (Sonderheft), Debrecen, 2012. 81–95.
- ROSEN-ZVI, Ishay–OPHIR Adi: *Paul and the Invention of the Gentiles*, in: JQR, 105. évf., 2015. 1–41.
- SCHNELLE, Udo: *Paulus, Leben und Denken*, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2003.
- SCHNELLE, Udo: *Theologie des Neuen Testaments*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016³.
- STUHLMACHER, Peter: *Jesus als Versöhner*, in: Uö. (szerk.): *Versöhnung, Gesetz und Gerechtigkeit*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1981. 9–26.
- STUHLMACHER, Peter: *Zur neueren Exegese von Röm 3,24-26*, in: Uö. (szerk.): *Versöhnung, Gesetz und Gerechtigkeit*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1981. 117–135.

- THEIßEN, Gerd – GEMÜNDEN, Petra von: *Der Römerbrief*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016.
- WILKENS, Ulrich: *Der Brief an die Römer (Röm 1-5)*, Benzinger–Neukirchener, Zürich–Einsiedeln–Köln–Neukirchen-Vluyn, 1978.
- WEIß, Alexander: *Christus Jesus als Weihegeschenk oder Sühnemal?*, in: ZNW, 105. évf., 2014. 294–302.
- WHITELEY, Denis Edward Hugh: *St. Paul's Thought on the Atonement*, in: JThS, 8. évf., 1957. 240–255.
- WOLTER, Michael: *Paulus, Ein Grundriss seiner Theologie*, Neukirchener Verlag, Neukirchen, 2011.